

Justyna Kropkowska
Beata Borowska-Beszta
Uniwersytet Mikołaja Kopernika

Mężczyźni bezdomni o aktywnościach codziennych: Etnograficzne studia przypadków

Niniejszy artykuł stanowi etnograficzne studia przypadków aktywności codziennych podejmowanych przez 4 bezdomnych mężczyzn w wieku 52–72 lat, zamieszkujących w schronisku. Pytaniem badawczym, postawionym w niniejszym raporcie z badań, było: jakie aktywności codzienne podejmują bezdomni mężczyźni? Gromadzenie danych odbywało się telefonicznie w maju 2020 roku w czasie pandemii Covid-19 w Polsce. Dane analizowano techniką kodowania i kategoryzacji [Gibbs 2011]. Wyniki badań pozwoliły na ustalenie kategorii głównej – *aktywności codziennych* oraz 3 podkategorii: *struktury aktywności codziennych*, *aktywności sprawiające przyjemności* oraz *aktywności związane z obowiązkami w schronisku*. Oprócz tego, wyniki badań wskazały również pewną nieproporcjonalność czasu aktywności codziennych (*zajęć, prac*) w stosunku do *czasu wolnego*, który jest przyczyną odczuwanej monotonii, przez bezdomnych mężczyzn.

Słowa kluczowe: męskość, bezdomność, aktywności codzienne, badania etnograficzne, studia przypadków, kodowanie i kategoryzacja

Homeless males on daily activities: Ethnographic case studies

This article is an ethnographic case studies report of daily activities undertaken by 4 homeless males aged 52–72 living in the shelter. The research question posed in this research report was: what daily activities do homeless males undertake? Data collection was carried out by phone in May 2020 during the Covid-19 pandemic in Poland. Data was analyzed by coding and categorization [Gibbs 2011]. The results of the research allowed to establish the main category - *everyday activities* and 3 subcategories: *the structure of everyday activities*, *activities giving pleasure* and *activities related to duties in the shelter*. In addition, the results of the study also indicated a certain disproportionate amount of daily activities (*activities, work*) in relation to *free time*, which is the cause of monotony experienced by homeless male.

Keywords: masculinity, homelessness, everyday activities, ethnographic research, case studies, coding and categorization

Wprowadzenie

Problematyka bezdomności męskiej jest zarówno konstruktem społecznym, ale i problemem społecznym [Cieślińska 2003] oraz fenomenem badań nauk społecznych, łączącym pedagogikę społeczną, studia nad niepełnosprawnością i pracę socjalną. W treści poniższego artykułu została włączona część raportu z etnograficznych studiów przypadków, prowadzonych w latach 2019–2020 w Polsce. Badania prowadzone były w ramach pracy dyplomowej pierwszej autorki niniejszego artykułu. Pełny raport poświęcony był problematyce rytualizacji codzienności bezdomnych mężczyzn, natomiast poniższy artykuł został zakreślony do sprecyzowania odpowiedzi na jedno z pytań badawczych szczegółowych i odnosi się do poznania aktywności codziennych podejmowanych przez mężczyzn bezdomnych, zamieszkujących w schronisku. Artykuł składa się z części teoretycznej, uwzględniającej doprecyzowanie podstawowych kategorii analitycznych jakimi są: męskość, bezdomność męska oraz codzienność wraz z czynnikami konstruującymi bezdomność, w kontekście prowadzonych w Polsce badań. Drugą, empiryczną część artykułu, stanowi raport z etnograficznych studiów przypadku, skoncentrowany na poznaniu i zrozumieniu aktywności codziennych, podejmowanych przez czterech bezdomnych mężczyzn, a także konkluzje końcowe.

Definiowanie kluczowych kategorii badawczych dotyczących męskiej bezdomności w raportach z badań

Męskość

Poniższe analizy literatury skoncentrowane zostały na doprecyzowaniu męskości w aspekcie społeczno-kulturowym oraz bezdomności. Winiarska [2008] dzieląc społeczeństwo na kobiety i mężczyzn przypisuje im pewne cechy, które różnicują ze względu na płeć posługując się koncepcją habitusu płci i uznając go za konstrukt społeczny. Autorka pisze, że „habitus to zatem system wymagań – różnych dla każdej płci – kierowanych do jednostki. Każdy z tych konstruktów społecznych składa się z zespołu – przeznaczonych dla mężczyzn i kobiet – elementów, oczekiwań, atrybutów i znaków” [Winiarska 2008: 25]. Oznacza to, że mężczyźni pełnią inne role i mają inne zadania, niż kobiety w społeczeństwie. Z kolei Cieniuch [2008], autorka podrozdziału książki pt. „Męskość w kulturze współczesnej” zwraca uwagę na zmianę granic męskości na przełomie nawet setek lat. Autorka opisała rolę mężczyzny następująco: „mężczyzna przestał być niekwestionowaną głową rodziny, jedynym żywicielem, opiekunem. Nie oczekuje się już od niego wysokich zarobków i wysokiego statusu” [Cieniuch 2008: 70].

Z opisu wynika, że rola mężczyzn w kontekstach historycznych ulegała transformacjom. Zatarła się granica pomiędzy tym, który ma rządzić, zarabiać i być głową rodziny, a rodzicem w roli opiekuna czy nawet przyjaciela dziecka. Badaczka pisze dalej, charakteryzując współczesną męskość „pożądane są wierność, czułość i opiekuńczość, a więc cechy zupełnie obce typowemu macho” [Cieniuch 2008: 70]. Zostając przy roli ojca warto przytoczyć słowa autorki dotyczące roli mężczyzny w procesie wychowania. Okazuje się, że „to właśnie mężczyzna najlepiej wprowadza chłopca w życie, w dorosłość, w męskość” [Cieniuch 2008: 72].

Autorka przywoływana porusza również temat związany z wyglądem zewnętrznym mężczyzn i poprzez porównania, dokonuje analizy wyglądu mężczyzn kiedyś i współcześnie. Cieniuch [2008] pisze, że idealne sylwetki, kiedyś samotworzyli mężczyźni na znak siły, męskości, potęgi. Dziś, zdaniem autorki, cielesny obraz męskości wygląda inaczej gdyż: „ciało mężczyzny przestało być symbolem siły i dominacji, stało się, podobnie jak dawniej ciało kobiety, zmysłowe i seksualne” [Cieniuch 2008: 75]. Wybacz [2008] przybliży charakterystykę męskości hegemonicznej, opisaną uprzednio przez Connell i Messerschmidt [2005]. Dla Wybacz [2008]: „być mężczyzną, to znaczy nie być kobiecym, uległym, zależnym, poddanym, nie być homoseksualistą; nie być zniewieściałym w wyglądzie zewnętrznym i zachowaniu; nie mieć zbyt bliskich stosunków z innymi mężczyznami” [Wybacz 2008: 78]. Wybacz [2008] szczegółowo szkicuje portret męskości. Autorka próbuje w swojej pracy odpowiedzieć na pytanie, które zawarła w tytule „Czy męska dominacja opada?”.

Opisując sylwetkę mężczyzny jako idealną, bądź po prostu prawidłową, którą można mieć na myśli w tle treści semantycznych wyrażenia „prawdziwy mężczyzna”, autorka wskazuje: „w języku codziennym chętnie mówi się o prawdziwym mężczyźnie, mając na myśli mężczyznę męskiego, samczego” [Wybacz 2008: 86]. Autorka podaje również przykłady współczesnego, męskiego zachowania społecznie pożądanego: „mężczyzna w systemie patriarchalnym ma dominować nie tylko nad kobietami, ale także musi zdominować innych mężczyzn i kierować nimi” [Wybacz 2008: 86]. Autorka ponadto krytykuje pewnego rodzaju modę na bycie „nie-męskim” oraz na świadome unikanie artykułowania swojej męskości. Analizując wątek męskości i badań nad płcią, warto wziąć pod uwagę analizy włoskiego antropologa kultury La Cecla [2014], który opisał męskość w książce pt. Szorstkim być. Antropologia mężczyzny [2014]. Autor stwierdza, że „dzisiaj, rzecz jasna, nie można być mężczyzną w sposób naturalny” [La Cecla 2014: 36]. Autor precyzuje w analizach bycie mężczyzną, uwzględniając warunki biologiczne oraz wewnętrzne poczucie, które nazwa „kondycją” [La Cecla 2014: 40]. Kondycja według autora jest „uwarunkowaniem, a zarazem pewną umiejętnością i postawą” [La Cecla 2014: 40]. Zdaniem La Cecla [2014] każdy człowiek posiada tę kondycję, która pomaga odróżniać innych ludzi od siebie. Autor kontynuuje,

iż „męskość i kobiecość nigdy nie jest pełna i prawie zawsze jest niekompletna” [La Cecla 2014: 44] oraz uważa, że subiektywnie rozumiana męskość ewoluuje w ciągu życia: „jako dziecko nie jest się jeszcze naprawdę mężczyzną, w ciągu dalszego życia jest się nim w mniejszym lub w większym stopniu, na starość najczęściej przybiera się inną tożsamość” [La Cecla 2014: 44]. Badacz opisuje męskość na podstawie bohaterów z bajek z XVII i XVIII wieku oraz filmów i zauważa, że „mężczyźni zmuszeni są – jeśli chcą poradzić sobie w świecie, w którym słabi nie są w stanie przetrwać – posłużyć się pokątną dawką niegodziwości” [LaCecla 2014: 49]. Dodatkowo autor ten precyzuje, iż na drodze oduczania mężczyźni przestali okazywać swoje słabe strony. „Mężczyźni nie płaczą, bo odcuczają się płaczem” [LaCecla 2014: 131]. O więzi między mężczyzną, a mężczyzną LaCecla pisze, że „być mężczyzną wśród innych mężczyzn, to znać niepisane reguły tej gry” [LaCecla 2014: 130] natomiast o męskiej przyjaźni pisze „by być przyjaciółmi, nie należy sobie niczego mówić, a zarazem trzeba umieć mówić, słowami, które nic nie mają do rzeczy, gestami, samą relacją” [LaCecla 2014: 130].

Podsumowując podstawowe definiowanie męskości, warto zauważyć, że męskość może mieć różne charakterystyki, począwszy od hegemonicznej, dominującej Connell i Messerschmidt [2005] lub opartej na paradygmacie tradycyjnym, dążącym do podporządkowania sobie innych mężczyzn i kobiet [Arcimowicz 2008; Olejniczak 2018] do męskości opartej na nowym paradygmacie, związanym z eksponowaniem cech kobiecych przez mężczyzn oraz z akceptacją części tradycyjnych ról kobiecych na drodze partnerstwa [Arcimowicz 2008; Olejniczak 2018]. Z kolei męskość zdaniem LaCecli [2014] ma charakter fenomenu ewoluującego w ciągu życia, co polega na odnajdowaniu przez mężczyzn męskości w sobie, wprowadzaniu w życie i nauczaniu się z nią życia. Kolejnym ważnym wątkiem niniejszej części artykułu jest zdefiniowanie problematyki bezdomności, co pomoże w ustaleniu podstawowego charakteru bezdomności męskiej.

Bezdomność męska

Definiowanie bezdomności proponuje Piekut-Brodzka pisząc, że „bezdomny to człowiek bez domu, a bezdomność to sytuacja człowieka pozostającego bez domu” [Piekut-Brodzka 2006: 46]. Autorka wyróżnia dodatkowo osoby zwane *bezdomnymi schroniskowymi*, którzy w odróżnieniu do *bezdomnych ulicznych* mają możliwość zaspokajania swoich podstawowych potrzeb dzięki schronisku dla bezdomnych. Schronisko jest dla osób pozostających w kryzysie bezdomności miejscem snu, pożywienia, ciepła lub nawet w pewnym stopniu ostoją poczucia bezpieczeństwa. Na temat bezdomności prowadzono badania w Polsce. Analizę policzenia osób bezdomny prowadził Wachowicz [2007], który zrealizował bada-

nia w 2005 roku. Autor wybrał do badań „242 gminy w 30 powiatach oraz dobranych losowo 5 miast wojewódzkich” [Wachowicz 2007: 60].

Wyniki badań wskazały w 2005 w Polsce około 62 000 osób bezdomnych [Wachowicz 2007:60]. Należy mieć na uwadze fakt, iż badania te były prowadzone 15 lat temu, jak również to, że liczba bezdomnych mogła ulec zmianie. Z kolei badania dotyczące bezdomności i męskości prowadzone były przez Marks [2014] i dotyczyły różnic bezdomności pomiędzy mężczyznami bezdomnymi, a mężczyznami posiadającymi dom. Autorka analizowała dodatkowo postawy życiowe obu grup mężczyzn. Marks [2014] wykorzystała do badania wywiad ogólny i Kwestionariusz Postaw Życiowych. Grupa badawcza składała się z 119 mężczyzn bezdomnych w wieku od 19 do 77 lat, ze średnim czasem bezdomności wynoszącej 5,48 lat [Marks 2014: 23].

Badania przeprowadzone były w schroniskach dla osób bezdomnych w Bydgoszczy, Toruniu i Grudziądzu. Grupą kontrolną była grupa 80 mężczyzn, którzy posiadali dom. Wyniki badań ujawniły, w kontekście charakterystyki bezdomnych mężczyzn, iż „bezdomni wykazują bierność, wycofanie, wyuczoną bezradność i brak motywacji” [Marks 2014: 30]. Autorka kontynuuje, iż mężczyźni bezdomni „charakteryzują się: słabszym poczuciem celu w życiu, słabszą kontrolą w życiu, większą akceptacją wobec śmierci, bardziej nasilonym poczuciem pustki, słabszym poczuciem sensu życia oraz zachwianą równowagą postaw życiowych” [Marks 2014: 30]. Z badań Marks wynika, że grupa badawcza słabiej kontroluje swoje życie, niż mężczyźni posiadający dach nad głową. Ciekawym wynikiem badań jest to, że „mężczyźni bezdomni w porównaniu z mężczyznami z grupy kontrolnej deklarują nieco wyższą chęć odnalezienia celu w życiu. Może to wskazywać na chęć odrzucenia rutyny życia, przełamania schematów” [Marks 2014: 32].

Badania bezdomności męskiej zrealizowały również Basińska, Kwidzińska i Grzankowska [2014]. Celem badań było „ustalenie, czy przyczyny i czas trwania w bezdomności różnicują sposób percepcji siebie w relacji z innymi ludźmi oraz nasilenie trudności interpersonalnych prezentowanych przez bezdomnych mężczyzn” [Basińska, Kwidzińska, Grzankowska 2014: 94]. Badania przeprowadzone były w polskich schroniskach w trybie indywidualnych technik gromadzenia danych. Metody wykorzystane przez autorki badań to: Inwentarz Problemów Interpersonalnych, psychorysunki oraz wywiad. W badaniach brało udział 58 bezdomnych mężczyzn w przedziale wiekowym 24–68 lat. Jak podają autorki największa grupa uczestników badań to mężczyźni z wykształceniem podstawowym [Basińska, Kwidzińska, Grzankowska 2014: 99]. Część grupy badawczej przebywała w sposób stały w schronisku, a część czasowo. Wyniki badań wskazały, że za główną przyczynę stania się bezdomnymi uczestnicy wskazali kłopoty finansowe, a co za tym idzie utratę mieszkania oraz problemy rodzinne. Z badań auterek wynika, że ponad połowa mężczyzn była uzależniona od alkoholu i niko-

tyny. Niektórzy z nich mieli za sobą incydenty przebywania w izbie wytrzeźwień. Ponad połowa uczestników badań z próby 58 mężczyzn odbywała uprzednio karę w zakładzie karnym.

W podsumowaniu wyników badań autorki piszą, że „przyczyny, które doprowadziły do bezdomności badanych, mają związek z tym, jak badani spostrzegają swoją sytuację społeczną” [Basińska, Kwidzińska, Grzankowska 2014: 112]. Wyniki badań autorek wskazały kluczowe przyczyny bezdomności, takie jak: rozpad rodziny (rozwód), utrata pracy czy mieszkania, brak pieniędzy lub problemy psychiczne. Ponadto wyniki badań wskazują, że problemy interpersonalne bezdomnych mężczyzn mają związki z czasem trwania ich bezdomności. Badaczki piszą, że osoby trwające dłużej niż 9 lat w bezdomności wykazują mniejsze problemy interpersonalne od osób będących bezdomnymi krócej niż 9 lat. Ponadto ciekawym wynikiem z badań Basińskiej, Kwidzińskiej, Grzankowskiej jest to, że autorki wskazały problem stygmatyzacji bezdomnych, związany z kojarzeniem bezdomności z uzależnieniami oraz pobytem w zakładzie karnym. Autorki wskazują, iż to jedne z przyczyn powstania bezdomności, ale nie wyłącznie.

Codziennosc i czynniki konstruujace bezdomnosc

Przechodząc do definiowania problematyki codzienności, trzeciej kluczowej kategorii w niniejszym artykule dotyczącym mężczyzn bezdomnych, warto sięgnąć do etnograficznego raportu z badań antropologii codzienności – publikacji autorstwa Sulima [2000]. Autor zaczyna precyzowanie definiowania pojęcia codzienności następująco: „codziennosc jest nieuchronna jak pogoda” [Sulima 2000: 7] i dalej kontynuuje „codziennosc jest praktykowana i nie potrzebuje definicji” [Sulima 2000: 7], a także dodaje, „sens codzienności jest w każdej chwili, jak sens potocznej rozmowy” [Sulima 2000: 7]. Z zakreślonych ram semantycznych wynika, że codzienność istnieje realnie, wymyka się definicjom oraz ma wymiar fenomenologiczny. Codziennoscia będzie zatem wszystko co człowiek robi, mówi, myśli na co dzień. Sulima prowadził badania etnograficzne libacji alkoholowych i życia towarzyskiego grupy warszawian spotykających się na ulicach na wspólne spożywanie alkoholu, posłużył się pojęciem – „biesiadowanie” [Sulima 2000: 93]. Badacz opisał codzienność i realia semantyki libacji alkoholowych obserwowanych w latach 1975–1997 w Warszawie, jako mające miejsca tzw. „poza domem” w „narożnikach” zabudowy urbanistycznej miasta w dzielnicach Grochowa, Pragi Południe, Saskiej Kępy. Jakkolwiek autor nie precyzuje próby celowej dokladnie ani pod wzgledem liczby rozmowców, ani nie dostarcza deskrypcji charakterystyki, np. precyzyjnego miejsca zamieszkania (bądź jego braku) uczestników libacji alkoholowych na wolnym powietrzu w danych dzielnicach. Wiadomo, że uczestnicy biesiad charakteryzowali się podobnym, znoszonym i ubiorem,

najprawdopodobniej zakupionym w lumpeksach, nieco wymykającym się bieżącemu czasowi gromadzenia danych przez Sulimę [2000]. Wartością tego raportu jest nie tylko semantyka libacji alkoholowej „na wolnym powietrzu”, ale zachowania i interakcje jej uczestników regularnie upajających się alkoholem i uzależniających się od niego, w różnych porach dnia. Styl życia związany z nadmiernym spożywaniem alkoholu i uzależnieniem od niego nie pozostaje bez związku z problematyką bezdomności. Bywa, że jest jej przyczyną. Alkoholizm, uzależnienie od alkoholu, jest oprócz np. narkomanii, prostytucji, przemocy, zachowania agresywnego i in. kluczową kategorią patologii społecznych [Albański 2010].

Duracz-Walczak [1996] wskazała w latach 90. XX wieku, że bezdomność jest spowodowana przez: „czynniki społeczne, związane z patologią i chorobami, natury psychologicznej, natury prawnej” [za: Stankiewicz 2002: 62]. Patologia społeczna jest wskazana również, oprócz innych przyczyn, przez Stankiewicza [2002], który przywołuje opisane przez Pawłowską i Jundziłł [2000], podając, że autorki łączą przyczynę bezpośrednio z podmiotem, nieprzestrzeganiem obowiązujących norm społecznych, manifestowaniem zachowań patologicznych, zaburzeniami psychicznymi, w tym chorobami psychicznymi. Autorki tym samym połączyły problematykę przyczyn bezdomności z niepełnosprawnością związaną z zaburzeniami psychicznymi. Drugą kategorię przyczyn Pawłowską i Jundziłł [2002] doprecyzowały, jako związane z sytuacjami, m.in. niekorzystną sytuacją ekonomiczną, brakiem mieszkania oraz miejsc w szpitalach dla osób samotnych, czy też utratą własnego mieszkania [Pawłowska, Jundziłł 2000: 84].

Stankiewicz [2002] podaje też kolejne przyczyny bezdomności, niezwiązane z ingerencją człowieka. Autor zauważa „bezdomność powodują też przyczyny obiektywne, niezależne od człowieka, które związane są z utratą domu w wyniku pożaru, wybuchów, katastrof budowlanych i innych klęsk żywiołowych” [Stankiewicz 2002: 66]. Badania jakościowe na temat środowiska rodzinnego ludzi bezdomnych prowadziła, z udziałem próby 489 osób, Piekut-Brodzka [2000]. Badaczkę interesowało dodatkowo uzależnienie człowieka bezdomnego od substancji, poziom dochodów, marzenia oraz obecny stan zdrowia. Badaczka opisuje dodatkowo stosunek człowieka bezdomnego do śmierci oraz stosunek do religii i wiary [Piekut-Brodzka 2000: 17]. Dane były gromadzone w latach 1997-1999. Autorka pisze: „wybierając kwestionariusze zawierające wyczerpujące wypowiedzi, zgromadzono 489 wywiadów dotyczących ogólnej charakterystyki bezdomnych, 318 wywiadów na temat sytuacji w rodzinie pochodzenia bezdomnych oraz 168 wywiadów o poglądach badanych na temat śmierci” [Piekut-Brodzka 2000: 20].

Autorka badała głównie mężczyzn w wieku od 31-50 lat, którzy trwali w bezdomności (45% badanych) od 1 do 5 lat. Wyniki badań środowiska rodzinnego dorosłych bezdomnych wskazały, iż „dom był kojarzony z niezaspokojonymi potrzebami lub stanem utraconym” [Piekut-Brodzka 2000: 31]. Autorka wskazała,

że najprawdopodobniej problemy dorosłych osób bezdomnych pojawiały się już na etapie dzieciństwa, kiedy ich potrzeby nie były zaspokojone. Jeśli chodzi o stosunek do ich obecnego stylu życia uczestników badań, autorka wskazuje „ok. 70% badanych podkreślało, że należą do ludzi, którzy mogą być sobą, wolni i żyć jak chcą. Ok. 90% badanych nie pozostawało w formalnych związkach. O domu i rodzinie marzyło tylko 13% badanych” [Piekut-Brodzka 2000: 31]. Autorka zaznacza, że w wywiadach pojawiły się nierzadko następujące stwierdzenia: „ojciec ciągle pił, mama była nazbyt zapracowana, aby zajmować się ojcem i nami” [Piekut-Brodzka 2000: 106]. Wyniki wskazały, że część osób bezdomnych wychowywała się w rodzinie niepełnej [Piekut-Brodzka 2000: 106].

Kolejnym zagadnieniem, które zostało opisane w wynikach badań było nadużywanie alkoholu w rodzinie późniejszego bezdomnego. Okazuje się, że „ok. 56% badanych twierdziło, że wychowywało się w rodzinach nadużywających alkoholu” [Piekut-Brodzka 2000: 114]. Natomiast jeśli chodzi o ogólną sytuację bytową, to autorka stwierdza, że u ponad połowy przebiegała prawidłowo i nie odchodziła od normy. Autorka doprecyzowała, że dzieci miały zapewnione warunki do rozwoju, miejsce gdzie mogą się wyspać czy odpocząć. Jeśli chodzi o metody wychowawcze rodziców dorosłych osób bezdomnych, to stosowali oni częściej kary niż nagrody. Nagrody w większości pojawiały się w formie ustnej [Piekut-Brodzka 2000: 143]. Wśród zdekodowanych kar, autorka wskazuje karanie za niewłaściwe zachowanie „kary niepedagogiczne, które były stosowane w różnych formach równocześnie m.in. krzyk i odtrącenie, kara cielesna i odtrącenie, kara cielesna i pozbawienie przywilejów” [Piekut-Brodzka 2000: 146–147].

Narastanie problemów i niepowodzeń doprowadziło do tego, że bezdomni, a dokładniej „77% bezdomnych nie chciało upodabniać się do rodziców” [Piekut-Brodzka 2000: 149]. Okazuje się, że bezdomni dorośli mają też żal do swoich rodziców o ich obecną sytuację życiową. Jeśli chodzi o analizy bezdomności z uwzględnieniem podziału na płeć z badań Piekut-Brodzkiej (2000) wynika, że 80% bezdomnych to mężczyźni, a ponad 60% to osoby w wieku 31–50 lat. Dodatkowo też okazało się, że raczej rzadko w badanych grupach występują osoby poniżej 20 roku oraz po 65 roku życia [Piekut-Brodzka 2000: 163]. Badania prowadzone przez cytowaną autorkę zakładały zbadanie stosunku do spożywania alkoholu. Wyniki wskazały, że: „do picia częstego i codziennego przyznało się ponad 70% bezdomnych” [Piekut-Brodzka 2000, s. 180]. Natomiast wyniki badań o marzeniach wskazały, że mniej niż połowa uczestników badań (próby 489) marzy o swoim domu. Drugą połowę marzeń stanowią inne, takie jak: rodzina, dzieci, podróże, zdrowie oraz wyjście z nałogu picia [Piekut-Brodzka 2000: 214–215]. Autorka uzyskała również dane, dotyczące stosunku bezdomnych do śmierci, który jest różny, jednakże „aż 90% z nich deklaruje wiarę w Boga” [Piekut-Brodzka 2000: 221]. Ciekawe wyniki badań dotyczyły problematyki wiary i religii.

Autorka postawiła pytanie o to: „czy w obliczu śmierci częściej zwracaliby się do Boga? Blisko 65% odpowiedziało, że nie, ponieważ już teraz bardzo często się modlą” [Piekut-Brodzka 2000: 233]. Wyniki badań autorki wskazały, że głównym problemem uczestników badań, jest nadużywanie alkoholu i trudność jego odstawienia.

Kolejne badania, prowadzone były przez Gagacką [2006]. Raport z badań został opisany w artykule pt. *Stygmatyzacja bezdomnych i ich marginalizacja w świetle badań lokalnej opinii społecznej* [2006]. Autorka przeprowadziła badania w Radomiu. Badania prowadzone były z udziałem próby celowej studentów dwóch uczelni, których poproszono o wypełnianie ankiet dotyczących badanej problematyki bezdomności. Próbę celową wybrano ze względu na „częsty kontakt z bezdomnymi z dwóch powodów a) codziennie dojeżdżają do pracy i spotykają ich w okolicach dworca oraz b) pracują lub uczą się w pobliżu jadłodajni dla bezdomnych” [Gagacka, 2006: 93-94]. Celem badań była analiza stosunku mieszkańców do osób bezdomnych oraz ich wspierania [Gagacka 2006: 99]. „W badaniach brali udział studenci Politechniki Radomskiej i Prywatnej Wyższej Szkoły Ochrony Środowiska” [Gagacka 2006: 100]. Podział na płeć osób biorących udział w badaniu był następujący 56% kobiet i 44% mężczyzn. Wiek uczestników badań wahał się od 17 do powyżej 50 lat. Wyniki badań Gagackiej [2006] wskazują, w odpowiedziach zaobserwowaną większą liczbę bezdomnych mężczyzn, niż bezdomnych kobiet. Autorka pisze: „badani uznali, że w ich mniemaniu bezdomnymi są głównie mężczyźni (88%), w średnim wieku (76%), mający problem z alkoholem (74%)” [Gagacka 2006: 101]. Mowa tu o miejscach takich jak dworce kolejowe i autobusowe. Autorka wskazuje, że więcej bezdomnych kobiet respondenci spotykali w jadłodajni [Gagacka 2006: 101]. Dodatkowo respondenci, czyli osoby, które obserwowały bezdomnych wyróżniają, że „dominującym źródłem bezdomności są patologie społeczne” [Gagacka 2006: 102]. Nie wykluczają oni również, że jednocześnie dostrzegali kilka źródeł bezdomności.

Autorka badań wyróżnia kilka głównych przyczyn na podstawie zebranych danych m.in. „zewnętrzne (brak pracy, ubóstwo), dysfunkcjonalność rodzin, brak odpowiedzialności, patologie; własny wybór” [Gagacka 2006: 102]. Jednym z celów badań było nie tylko zaobserwowanie bezdomnych, ale również rozpoznawanie własnych emocji i dominujących uczuć podczas obserwacji. Obserwatorzy mówiąc o swoich postawach wyróżniają: „złość 8%, współczucie 17%, chęć pomocy 19%, obojętność 56%” [Gagacka 2006: 104]. Wyniki badań wskazały również to, że 40% osób obserwujących odpowiedziało, że obok osoby bezdomnej przechodzi obojętnie [Gagacka 2006: 105].

Autorka wyprowadziła następujące konkluzje, dotyczące naznaczania społecznego: „stygmatyzacja nie tylko utrudnia bezdomnym wychodzenie z upośledzonej, zmarginalizowanej pozycji w zbiorowości, lecz także ogranicza chęć po-

mocy i wsparcia udzielanego im przez członków lokalnej wspólnoty” [Gagacka 2006: 110]. W polskiej literaturze specjalistycznej istnieją badania dotyczące wsparcia i realnego rozwiązywania problemów bezdomności oraz działań pomocowych oferowanych bezdomnym przez sektor pomocy społecznej.

Cieślińska [2003] przeprowadziła badania na przełomie 2002/2003 „ankietę wśród pracowników instytucji rządowych i samorządowych oraz organizacji pozarządowych” dotyczącą wsparcia w bezdomności [Cieślińska 2003: 116]. Autorka przygotowała badanie ankietowe z udziałem „członków Rady Opiekuńczej dla Bezdomnych, wśród członków i pracowników Stowarzyszeń, wśród pracowników noclegowni, Ośrodkach Pomocy Społecznej” [Cieślińska 2003: 116] oraz w stowarzyszeniach. Niestety zwrotność ankiet okazała się niewielka. Cieślińska pisze „rozdałam 67 ankiet, z czego otrzymałam 26 ankiet wypełnionych” [Cieślińska 2003: 116]. Zatem badania ankietowe były przeprowadzone z udziałem niewielkiej próby, co również może zastanawiać. Wyniki badań wsparcia i możliwości uzyskania pomocy pokazały, że przedstawiciele organizacji wskazują pewne ograniczenia zapewnienia wsparcia i pomocy leżące po stronie pracowników sektora pomocy społecznej. Respondenci wskazali problem związany z brakiem kompetencji kadr lub pewnymi, niestosownymi podejściami pracowników Ośrodków Pomocy Społecznej wobec osób bezdomnych. Cieślińska [2002] pisze „czasami ośrodki zatrudniają ludzi mało wrażliwych, niewyczulonych na potrzeby osób bezdomnych, niekiedy z niewłaściwymi kwalifikacjami, niekompetentnych” [Cieślińska 2002: 117]. Jak wynika z dalszej części raportu z badań Cieślińskiej [2003] osoba bezdomna, która miała styczność z niewrażliwym i niekompetentnym pracownikiem OSP nastawiona jest negatywnie wobec miejsca wsparcia i nie chce skorzystać z pomocy.

Kolejnym wątkiem wskazanym w raporcie jest dotyczący niechęci skorzystania z pomocy instytucjonalnej przez bezdomnych. Niechęć związana z długim czasem tkwienia w bezdomności. Autorka raportu w konkluzjach pisze również celu wsparcia instytucji pozarządowych następująco „nie można dopuścić do uzależnienia od pomocy, ubezwłasnowolnienia, doprowadzenia do sytuacji, gdy człowiek jedynie oczekuje pomocy od innych, nie dając nic od siebie” [Cieślińska 2003: 117]. W ten sposób badaczka podsumowuje wyniki badań własnych, które w ramach badań z udziałem próby 26 osób wskazuje pewne uzyskane opinie, iż „instytucje państwowe uzależniają od pomocy” [Cieślińska 2003: 117]. Autorka w raporcie z badań analizuje również kwalifikacje miejsc oferujących pomoc bezdomnym, czyli noclegownie i schroniska. Badaczka pisze, że może tam trafić każdy bezdomny, który nie ma się gdzie podziać. Chodzi głównie o to, aby system miał większą kontrolę nad osobami bez dachu nad głową. Wyniki i konkluzje sformułowane w raporcie wskazują pewne zalecenia dotyczące właściwej komunikacji pracowników sektora pomocy społecznej z osobami bezdomnymi [Cieśliń-

ska 2003: 120]. Konkluzje raportu wskazują dodatkowe, konkretne potrzeby w zakresie wsparcia osób w kryzysie bezdomności: „dla tych, którzy oczekują jedynie pomocy doraźnej, potrzebna jest większa liczba noclegowni i schronisk, dla tych, którzy dążą do zmiany – realne programy wychodzenia z bezdomności” [Cieślińska 2003: 120].

Metoda

Założenia metodologiczne badań

Założenia metodologiczne projektu uwzględniają oparcie badań na paradygmacie interpretatywistycznym [Jemielniak 2012a] oraz metodzie studiów przypadków i badaniach etnograficznych, które zostały oparte na publikacjach następujących metodologów jakościowych Flicka [2010; 2011], Jemielniaka [2012a; 2012b], Borowskiej-Beszty [2001; 2019], Angrosino [2010], Hammersleya i Atkinsona [2000] oraz Rapleya [2010], Yina [2015]. Badania łączą w sobie cechy badań etnograficznych i studium przypadku, co Flick [2010] sprecyzował następująco w „etnografii często za schemat podstawowy przyjmuje się studium przypadku. Rozumie się je najczęściej jako opis bieżącego stanu danego miejsca lub występującego w nim problemu” [Flick 2010: 160]. Badania uwzględniają wykonanie 4 studiów przypadku. Dane w wywiadach jakościowych [Jemielniak 2012], etnograficznych [Angrosino 2010] gromadzone były zdalnie przy użyciu telefonów komórkowych, w maju 2020. Taki tryb gromadzenia danych wymuszony był kwarantanną w związku z pandemią Covid-19, która została ogłoszona w polskich uczelniach w 2020 roku. Dane gromadzono i rejestrowano zapisem audio, po uprzednim uzyskaniu ustnej zgody [Green, Bloome 1997] na treści odczytanego, pisemnego formularza zgody. Zgoda została udzielona przez kierownika schroniska (miejsca realizacji badań) oraz przez samych uczestników, 4 bezdomnych mężczyzn. Zgody zostały zarejestrowane audio. Dodatkowo respektowano zasadę etycznego gromadzenia danych, którą sformułował Rapley: „nie wolno realizować nagrania wbrew woli uczestnika badania” [Rapley 2010: 68]. Pogłębione dane audio zostały kolejno transkrybowane techniką Polanda [2002] oraz zanalizowane dzięki technice kodowania i kategoryzacji [Gibbs 2011]. Wiarygodność badań w studiach przypadków zapewniono dzięki triangulacji źródeł danych, zebranych w pogłębionych 4 studiach przypadków [Flick 2010; 2011]. Pełny projekt badawczy, który trwał od lutego 2019 do czerwca 2020, zakładał uzyskanie odpowiedzi, w tym na pytanie główne badawcze oraz pytania szczegółowe. Ze względu na próbę celową, złożoną z 4 informatorów, ograniczenia badań zakładają formułowanie hipotetycznych wniosków i generalizację wewnętrzną [Maxwell 2012]. Maxwell pisze,

że „wewnętrzna możliwość uogólniania odnosi się do możliwości uogólniania konkluzji w badanym studium przypadku, otoczeniu lub grupie, do osób, wydarzeń, godzin i ustawień, które nie były bezpośrednio obserwowane, przesłuchiwane ani w inny sposób reprezentowane w zebrane dane” [Maxwell 2012: 135]. Główne pytanie badawcze pełnego raportu z badań brzmiało: jakie jest życie codzienne bezdomnych mężczyzn? Pytania badawcze szczegółowe zostały sformułowane następująco:

- Jakie są przyczyny bycia bezdomnym mężczyzną?
- *Jakie aktywności mężczyźni podejmują codziennie?*
- Co sprawia bezdomnym mężczyznom największe trudności i jak sobie z nimi radzą?
- Jak mężczyźni bezdomni czują się w środowisku schroniska?
- Jakiej pomocy i formy wsparcia oczekują bezdomni mężczyźni od innych ludzi?

Ze względu na ramy i ograniczenia treści niniejszego artykułu, poniżej została zanalizowana udzielona odpowiedź na drugie, szczegółowe pytanie badawcze, dotyczące struktury codzienności i działań, jakie mężczyźni bezdomni wykonują codziennie.

Próba celowa i gromadzenie danych

Poniżej został zawarty opis próby celowej złożonej z 4 informatorów, mężczyzn *bezdomnych schroniskowych* [Piekut-Brodzka 2006], uczestników etnograficznego studium przypadku. Rekrutacja próby odbywała się telefonicznie, w porozumieniu w kierownictwem schroniska dla bezdomnych jednego z miast w Polsce, liczącego ponad 200 000 mieszkańców. Dane osobowe 4 informatorów zostały zanonimizowane poprzez nadanie imion rozpoczynających się literą M. W raporcie został zachowany oryginalny wiek uczestników badań. Rozmówcy znajdowali się w przedziale od 52 do 72 roku życia. W badaniu udział wzięli:

Mateusz – lat 61, jest najkrócej bezdomnym ze wszystkich uczestników badań. Świadomy własnego problemu alkoholowego obwinia siebie za swoje minione błędy. Jest po rozwodzie z żoną, z którą nadal utrzymuje kontakt, podobnie jak z synem. Swój dzień spędza z kolegami ze schroniska, w grupie. Uważa, że życie bezdomnego to monotonia, a każdy dzień wygląda tak samo. W ciągu dnia zajmuje się swoją pracą – skręca papierosy, a potem je sprzedaje. Ma świadomość, że był uzależniony od alkoholu oraz tego, że jego alkoholizm doprowadził go do bezdomności.

Mirosław – lat 52 jest bezdomnym od kilkunastu lat. Skończyła mu się renta wojskowa, zasiłek socjalny, nieporozumienia z konkubina spowodowały, że stał się bezdomnym. Przed schroniskiem mieszkał w bunkrze, gdzie spędzał cały rok. Ciężkie warunki i interwencja policji doprowadziły go do zmiany środowiska. Mieszka w schronisku od

2005 roku i wykonuje tam prace społecznie użyteczne. Mirosław ma doświadczenie w byciu ogrodnikiem, bywa ochroniarzem. Dzień spędza raczej sam. Jest zamknięty w sobie i nie lubi nikomu zwierzać się ze swoich problemów. Lubi też pracę przy komputerze w wolnym czasie. Mirosław nie ma rodziców. Ma tylko siostrę, która zerwała z nim kontakt. Mirosław bardzo chciałby zamieszkać sam we własnym domu. Bardzo szanuje i ceni kierownika schroniska.

Miłosz – lat 69, jest bezdomnym od 1,5 roku. Do jego sytuacji przyczyniło się kilka czynników: hazard, utrata mieszkania, rozstanie z żoną. Miłosz skończył studia na uczelni wyższej. Jest odczytany. Mówi o byłej pracy w sektorze służb mundurowych. Czyta dużo książek oraz czasopismo *Andora*. Interesuje się polityką. W schronisku czuje się dobrze. Jest, jak mówi, pogodzony z losem mężczyzny bezdomnego. Ma dwa marzenia: wygrana w lotka i zakup mieszkania. Pozytywnie i z humorem podchodzi do życia.

Marek – lat 72 jest najstarszym uczestnikiem wywiadu i byłym osadzonym zakładu karnego (6 lat). Najdłużej pozostaje bezdomnym mężczyzną. Ma poczucie humoru i potrafi rozbawiać wszystkich w schronisku. Marek nie ma pracy, ponieważ ma problemy zdrowotne, jest niepełnosprawny. Przeszedł operację i czeka na kolejną. Stał się bezdomny, gdyż „żona wyrzuciła go z domu i nie miał się gdzie podziać”. Potem, jak mówił, trafił na 6 lat do więzienia. Ma wielu znajomych i jest znany w mieście, w jakim przebywa obecnie. Swoją dzień spędza ze znajomymi na świeżym powietrzu przy piwie. Optymistycznie patrzy w przyszłość i cieszy się z tego, co ma.

Wyniki badań

Wyniki badań wskazały następujące prawidłowości, w odniesieniu do odpowiedzi na drugie szczegółowe pytanie badawcze, sprecyzowane na poznanie aktywności codziennych bezdomnych mężczyzn. Analiza kodowania i kategoryzacji [Gibbs 2011] wskazała strukturę cyklu dnia mężczyzn bezdomnych, mieszkających w schronisku. Odpowiada ona semantycznie: 1 kategorii głównej nazwanej *aktywności codzienne*, oraz 3 podkategoriom, takim jak: (a) *struktura aktywności codziennych*, (b) *aktywności sprawiające przyjemności*, (c) *aktywności związane z obowiązkami w schronisku*. Z kolei analizy kodowania tematycznego wskazały następujące kody opisowe, jak: 1. monotonia, 2. poranek, 3. noc, 4. posiłki, 5. znudzenie oraz 6. sobota i niedziela. Na podstawie wypowiedzi Informatorów można w indywidualnych i osobistych aktywnościach codziennych znaleźć te aktywności, które sprawiają bezdomnym mężczyznom przyjemność. Są to: 7. praca, i 8. zainteresowania. Dodatkowo w wypowiedziach pojawił się kod 9. oznaczający spędzanie czasu wolnego. Ostatnią grupą czynności bezdomnych mężczyzn są zasady funkcjonowania w grupie, czyli normy schroniska, w którym mieszkają. Te normy również związane są z dookreśleniem działań codziennych, podejmowanych

przez bezdomnych mężczyzn Są to: 10. obowiązek sprzątnięcia i 11. prawidłowe zachowanie w schronisku. Poniżej zawarta została prezentacja wyników badań z podziałem na kategorie, podkategorie, kody opisowe i dane pochodzące z transkrypcji wywiadów.

1. KATEGORIA Aktywności codzienne

PODKATEGORIA: **Struktura aktywności codziennych**

WYPOWIEDZI UCZESTNIKÓW

KOD OPISOWY 1. Monotonia

1a, „Monotonia jest taka nie?” (Mateusz) „Do późna oglądam telewizję, bo jest taka ten mo... – możliwość nie?” (Mateusz)

1b „innym razem znowuż jak szedłem do sklepu[...]" (Marek)

1c „Dni są takie same” (Mateusz)

1d „Tak, że no to wie pani: dzień, jak co dzień, nie?” (Miłosz)

1e „Powiedz pani szczerze nie ma takiej regularności, żeby w każdym tygodniu czy coś takiego nie? że jakaś zmiana. Tak jak powiedziałem czwartek, piątek, sobota, eh i nawet w niedziele takie są” (Marek)

KOD OPISOWY 2. Poranek

2a, „No wstaje nieraz o 6, nieraz o 7, nieraz dopiero o-o 9 prawda?” (Mateusz)

2b „[...]y-y robię sobie kawkę zapalam papierosa przy kawce [...]” (Mateusz)

2c „Proszę panią to zależy, to zależy. Czasami o 6, czasem to wie pani tu jest luz, luz. No, to wie pani, trzeba zjeść śniadanie albo czasem jest dzień, że się nie je śniadania.” (Miłosz)

2d „Tylko powiem pani, że jak wstaję wyjdę na korytarz chwilę porozmawiam, nie?” (Marek)

2e „[...]Idę na odprawę o godzinie wpół do 5 rano, na odprawę do kolegi, który jest ze mną na miejscu i se uzgadniamy co robimy w ciągu dnia.” (Miroslaw)

KOD OPISOWY 3. Noc

3a „Tylko, że jak się kładę o 20, no to niestety już 'budzik' mnie budzi o 4 i tak już jest do dziś.” (Miroslaw)

3b „[...]potem oglądam telewizję do 1:00 nawet i 2:00, 3:00 w nocy, bo film nieraz jest 1:20 nie? I oglądam” (Marek)

3c „Nawet jeżeli się położę o 22:00 przykładowo normalnie w ciągu dnia nie będę leżał to powiem pani jedną rzecz. Jest taka rzecz, a mianowicie, że ja sobie idę o 22:00, a o 1:00 czy o 2:00 no muszę wstać iść do ubikacji nie? Oddać po prostu mocz (..) przychodzę, kładę się nie będę spał, bo to nie ma sensu nie, ale położę się, zasną i się budzę nieraz o 6:00, a nieraz tak jak dzisiaj po 8:00, 10 po 8:00.” (Marek)

3d „Proszę pani no wieczorem oglądanie telewizji, jakiegoś dobrego filmu no i przepraszam (kaszel), a później to wie pani człowiek śpi czasami nie może spać to wie pani no dręczą jednak sumienie, koszmary[...]" (Miłosz)

KOD OPISOWY 4. Posiłki

4a „W tygodniu mamy przeważnie zupę, a-a y-y w soboty albo w piątki mamy nieraz ziemniaki. W niedzielę też ziemniaki (.) z drugim daniem.” (Miroslaw)

4b „Jak na przykład, co dwa tygodnie mamy kurczaka, udko czy jakieś tam skrzydełko czy coś takiego w niedzielę z ziemniakami” (Marek)

4c „Tak. Wszyscy robimy se śniadania sami. Tutaj śniadania nie przywożą, ani kolacji.” (Marek)

KOD OPISOWY 5. Znudzenie

5a „No jakbyśmy mieli siedzieć każdy na swoim krześle, patrzeć się w telewizor i nic nie mówić, no to ten dzień... no ja bym chyba kota dostał.” (Mateusz)

5b „Jest na przykład godzina 16:00 czy 17:00 i zasypiam i budzę się na przykład czy o 19:00 czy o 20:00 [...]” (Marek)

5c „No staram się zajęcia szukać, żeby nie patrzeć w sufit na pokoju i kolegów [...]” (Miroslaw)

„Budzę się o 3, wypijam sobie kawę[...]" (Miroslaw)

KOD OPISOWY 6. Sobota i niedziela

6a „teraz jest sobota to tam, ktoś tam już mówi: słuchajcie tam 2 czy 3 z nas się czy 4 idziemy se jakieś piwka wypić” (Marek)

PODKATEGORIA: Aktywności sprawiające przyjemności

WYPOWIEDZI UCZESTNIKÓW:

KOD OPISOWY 7. Zajęcie

7a „PÓŹNIEJ zaczynam pracę, moją prywatną, czyli kręcę papierosy” (Mateusz)

7b „To tak jak mówiłem dzwonią teraz i już można tak podjechać, porobić na ogródkach[...]" (Miroslaw)

7c „[...]a po drugie to jest inna rzecz nieraz kierownik jakieś zlecenie czy coś takiego nie? Daje, żeby 3 czy 4, nieraz 5 poszło[...]" (Marek)

7d „[...] bo ja jestem po kursie zawodowym ochroniarza, ale nie mam uprawnień i brano mnie na telefon na zastępstwo[...]" (Miroslaw)

7e „To znaczy nie, no jestem na pokoju godzina 14:00 kończę prace PSU bo to czasami jest koszenie trawy to się dłużej robi[...]" (Miroslaw)

7f „[...]ja jestem dobrym pracownikiem od 2005 roku.” (Miroslaw)

7g „z tego powodu, że ten korona-wirus jest no to trochę mam luzu tutaj, jak zrobię już prace swoje na terenie schroniska także” (Miroslaw)

7h „No obecnie jestem tutaj na pracach użytecznych tak?” (Miroslaw)

7i „No, a oprócz tego prywatnie jeżdżę na ochronę na telefon, dorabiam se na ogródkach, takie sprawy” (Miroslaw)

7j „Teraz ostatnio też pojechaliśmy na ulicę Krakowską tam gdzie jest hala sportowa i tam się MOP przenosi z Kościelnej. [...]. Bo tam stoły, krzesła, skręcanie to wszystko nie?” (Marek)

7k „Takie różne prace, jak to się... takie docelowe nie?” (Marek)

KOD OPISOWY 8. Zainteresowania

8a „Nie, bo mam zamiłowanie do ochrony. Tak jak do pielienia tutaj i robienia tutaj terenów zielonych to zaczęło się to drugie nie?” (Mirosław)

8b „Właśnie ja mam do tego zamiłowanie, dlatego na ogródku robię.” (Mirosław)

8c „No i od czasu do czasu jakąś dobrą książkę.” (Miłosz)

KOD OPISOWY 9. Dużo czasu wolnego

9a „No i oczywiście od czasu do czasu wyjdzie y-y-y na zakupy do miasta przy okazji jakiś tam spacer wie pani no i-i to wszystko” (Miłosz)

9b „jak mam wolne tu na schronisku, nikt nie dzwoni po mnie to włączam se laptopa, pisze dokumenty, archiwuje sobie, układam według swoich teczek nie?” (Mirosław)

9c „No oprócz tej mojej, MOJEJ prywatnej pracy. A tak to czas cały czas wolny jest.” (Mateusz)

9d „[...]pani najczęściej to jest oglądanie telewizji, przegląd prasy[...]” (Miłosz)

9e „No i oczywiście słuchanie radia rano prawda wiadomości y-y muzyki to tak, wie pani, nieraz siedzimy sobie tam przy ogrodzie jakaś tam muzyka, wie pani jakąś rozrywkę człowiek ma” (Miłosz)

9f „Proszę panią ja mam 24 godziny wolne.” (Mateusz)

9g „BARDZO dużo, bardzo dużo wolnego czasu. Bardzo dużo wie pani nawet za dużo, bo z własnej głupoty człowiek pali papierosy.” (Miłosz)

9h „Oj bardzo dużo wolnego czasu.” (Marek)

9i „Za mur. Na to, to nazywają OPONY, że na opony idziemy nie?[...] Tam nie raz 10, 12 siedzi i popija nie?” (Marek)

PODKATEGORIA: Aktywności związane z obowiązkami w schronisku

WYPOWIEDZI UCZESTNIKÓW

KOD OPISOWY 10. Obowiązek sprzątnia

10a „Nie, nie, nie! Tu nic nie mówmy o żadnych obowiązkach. Nie ma żadnych obowiązków.[...] No, tylko sprzątasz nie? To trzeba nie?” (Mateusz)

10b „Trzeba korytarz sprzątnąć, kuchnie tam y-y-y mopem umyć, korytarz nie? I inni mają na przykład toaletę, łazienkę o takie coś, a ja mam tylko po prostu korytarz i stółkę[...]” (Marek)

10c „Proszę panią, no my mamy tutaj obowiązki - bo oczywiście sprzątnie” (Miłosz)

KOD OPISOWY 11. Prawidłowe zachowanie w schronisku

11a „Tak, ale w inne dni też mogę wyjść, tylko to zależy w jakim celu.” (Marek)

11b „No i być grzecznym nie?” (Mateusz)

11c „tam 2 czy 3 z nas się czy 4 idziemy se jakieś piwka wypić, ale nie tutaj na miejscu, bo byśmy byli wyproszeni na 2 godziny, albo do rana [...]” (Marek)

11d „No, ale oczywiście, wie pani ja pani, powiem, że te zasady muszą obowiązywać, bo inaczej byłoby tu no, niewesoło.” (Miłosz)

Konkluzja

Zrealizowane studia czterech przypadków są oparte na modelu badań etnograficznych. Badania zostały przeprowadzone z udziałem bezdomnych mężczyzn (Mateusza, Mirosława, Miłosza i Marka) mieszkających w schronisku. Powyższy raport prezentuje część badań, uwzględniającą jeden z wątków badawczych, jakim są aktywności codzienne bezdomnych mężczyzn. Pełny raport badań dodatkowo wskazał, że mężczyźni uczestniczący w badaniach pochodzili z różnych środowisk a przyczynami ich bezdomności były: uzależnienie od alkoholu (Mateusz, Miłosz, Marek), hazard (Miłosz), utrata renty wojskowej i zasiłków (Mirosław), doświadczenie osadzenia w zakładzie karnym (Marek). Wszyscy mężczyźni podkreślali problemy oraz konflikty rodzinne, jako stanowiące również ważne przyczyny ich bezdomności.

W odpowiedzi na pytanie szczegółowe badawcze o podejmowanie przez mężczyzn aktywności codzienne, badania ujawniły następujące prawidłowości. Odpowiedź na drugie szczegółowe pytanie badawcze wskazała, zarówno (a) strukturę aktywności codziennych, podejmowanych przez bezdomnych mężczyzn, (b) aktywności sprawiające mężczyznom przyjemności oraz (c) aktywności związane z normami instytucjonalnymi i regulaminem schroniska dla bezdomnych, w którym mieszkają. Wyniki badań wskazały zaangażowanie bezdomnych mężczyzn w różnego rodzaju *zajęcia* i *prace zlecone* (7a-8a). Co ciekawe, odpowiedzi dotyczące tych form aktywności codziennej i *pracy* są były tak liczne, jak odpowiedzi na temat *nadmiaru czasu wolnego* (9c, 9f, 9g, 9h).

Z danych wynika, że informatorzy biorący udział w badaniu doświadczają znudzenia i odczuwają monotonię (1a, 1c, 1d), która jest obecna ze względu na *brak stałego zajęcia*. Badania wskazały, że fakt zamieszkiwania w schronisku nie oznaczał stałego i ścisłego grafiku dnia, którego mężczyźni przestrzegali (1e, 2a, 2e). Każdy swój dzień bezdomni mieszkańcy schroniska planują bowiem sami, a jedynymi obowiązkami ich oraz normami ich obowiązującymi jest sprzątanie w schronisku i przestrzeganie obowiązujących norm zachowania (10a-11d). Mężczyźni wskazali w odpowiedziach odnośnie *zajęć* i *prac*, te które sprawiają im przyjemności (8a, 8b). Jeśli chodzi o elementy aktywności, dotyczące spędzania czasu wolnego, to najczęściej pojawiały się *zajęcia* takie, jak: oglądanie telewizji, słuchanie radia, spacer, czytanie książki czy gazety spędzanie czasu ze znajomymi, piwo ze znajomy poza schroniskiem, (3b, 3d, 9a-9i).

Analizy aktywności codziennej, w aspekcie podziału na dni robocze oraz soboty i niedziele, nie wskazały istotnych różnic aktywności (1c) bezdomnych mężczyzn. Jedynym wskazanym elementem wyróżniającym weekend są zmiany w menu posiłku oraz większa swoboda bezdomnych mężczyzn (4a, 4b, 6a). W sobotę można wypić piwo (6a) ale nie na terenie schroniska. Jeśli chodzi o aktywno-

ści codzienne w aspekcie struktury dnia, informatorzy z dużą precyzją, po kolei, wymieniali czynności, które wykonują rano (2a-2e). Są to zazwyczaj: poranna toaleta, zrobienie śniadania, picie kawy i palenie papierosa. Jakkolwiek, nie każdy z 4 uczestników etnograficznego studium przypadku wskazał ten sam repertuar czynności, w tej samej kolejności struktura poranka jest stałym wzorem. Analiza odpowiedzi na pytanie badawcze szczegółowe, ujawniła także dane o uwarunkowaniach możliwości podjęcia czynności związanych z pracą dorywczą, związanych z wiekiem lub niepełnosprawnością (10a-11a).

Jeden z informatorów (Marek) jest osobą z niepełnosprawnością, ma chorobą przewlekłą. Analizując strukturę aktywności dnia, informatorzy odpowiedzieli bardziej obszernie na pytania związane z czasem wolnym. Aktywności codzienne wskazywane przez uczestników badań uformowały wzór czynności rutynowych, do których zaliczyć można: (a) taki sam schemat wzoru aktywności poranka (kawa i papieros), (b) spędzanie czasu z kolegami z pokoju, (c) praca oraz (d) po prostu nudzenie się. Powyższe wyniki badań dotyczące aktywności codziennej bezdomnych mężczyzn, wskazują również pewne implikacje do praktyki wsparcia bezdomnych mężczyzn, związane z ukierunkowaniem na poszerzenie pola aktywności związanej z pracą np., na rzecz aktywizacji społeczności lokalnej miast, a nie tylko ograniczonej do schronisk, miejsc bieżącego przebywania bezdomnych mężczyzn. Praca i stałe zajęcia w społecznościach lokalnych dawałyby naszym zdaniem szersze poczucie włączenia społecznego mężczyznom bezdomnym. Uczestnicy badań wskazywali, że *brak stałego zajęcia* odczuwany jest przez nich, jako nużący i pogłębiający ich poczucie monotonii codzienności.

Bibliografia

- Albański L. (2010), *Wybrane zagadnienia z patologii społecznej*, Kolegium Karkonoskie PWSZ, Jelenia Góra.
- Angrosino M. (2010), *Badania etnograficzne i obserwacyjne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Arcimowicz K. (2008), *Nowe wzory relacji mężczyzna — dziecko w polskich mediach* [w:] *Media elektroniczne – kreujące obraz rodziny i dziecka*, J. Izdebska (red.), Trans Humana, Wydawnictwo Uniwersyteckie, Białystok.
- Basińska M., Kwidzińska E., Grzankowska I. (2014), *Przyczyny i czas pozostawania w bezdomności mężczyzn, a ich percepcje siebie w relacjach z innymi ludźmi* [w:] *Osoby bezdomne – psychologiczne aspekty ich funkcjonowania*, M. Basińska (red.), Fundacja Salvus, Bydgoszcz.
- Borowska-Beszta B. (2001), *Pracownicy Fundacji (metoda etnograficzna)* [w:] *Formowanie się wspólnoty w Fundacji im. Brata Alberta w Radwanowicach*, A. Wojciechowski, B. Borowska-Beszta (red.), Wydawnictwo i Drukarnia Towarzystwa Słowaków w PL, Kraków.
- Borowska-Beszta B. (2019), *Ethnography of Education and Re-education: A Triad of Threads and Traps*, „International Research Journal for Quality in Education”, 6 (1).

- Cieniuch S. (2008), *Kryzys męskości jako zmiana tradycyjnego paradygmatu*, [w:] *Męskość w kulturze współczesnej*, A. Radomski, B. Truchlińska (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Cieślińska I. (2003), *Bezdomność w Warszawie* [w:] *Badania problemów społecznych*, J. Kwaśniewski (red.), Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji, Warszawa.
- Connell R., Messerschmidt J. (2005), *Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept*, „Gender and Society”, 19(6).
- Duracz-Walczak A. (1996), *Bezdomni*, CRSS, Warszawa.
- Flick U. (2010). *Projektowanie badań jakościowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Flick U. (2011), *Jakość w badaniach jakościowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Gagacka M. (2006), *Stygmatyzacja bezdomnych i ich marginalizacja w świetle badań lokalnej opinii społecznej* [w:] *Bezdomność. Szkice z socjologii, polityki społecznej i katolickiej nauki społecznej*, J. Mazur (red.), Wydawnictwo KUL, Lublin.
- Gibbs G. (2011), *Analizowanie danych jakościowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Green J.L., Bloome D. (1997), *Ethnography and ethnographers of and in education: a situated perspective* [w:] *Handbook for literacy educators: research in the community and visual arts*, J. Flood, S.B. Heaths, D. Lapp (red.), Macmillan, New York.
- Hammersley M., Atkinson P. (2000), *Metody badań terenowych*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań.
- Jemielniak D. (2012), *Badania jakościowe. Podejścia i teorie*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jemielniak D. (2012), *Badania jakościowe. Metody i narzędzia*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kropkowska J. (2020), *Rytualizm i życie codzienne bezdomnych mężczyzn. Badania etnograficzne*, niepublikowana praca dyplomowa, WFiNS, Toruń.
- La Cecla F. (2014), *Szorstkim być. Antropologia mężczyzny*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa.
- Marks P. (2014), *Postawy życiowe bezdomnych mężczyzn* [w:] *Osoby bezdomne – psychologiczne aspekty ich funkcjonowania*, M. Basińska (red.), Fundacja Salvus, Bydgoszcz.
- Maxwell J.A. (2012), *Qualitative Research Design: An Interactive Approach*, Sage, Thousand Oaks.
- Olejniczak E. (2018), *Stereotypy a wizerunki mężczyzn na przykładzie programu Droga do Ironmana*, „Humanistyka i Przyrodoznawstwo”, 24.
- Pawłowska R., Jundziłł E. (2000), *Pedagogika człowieka samotnego*, Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna, Gdańsk.
- Piekut-Brodzka D. (2000), *O bezdomnych i bezdomności: aspekty fenomenologiczne, etiologiczne, terapeutyczne*, Chrześcijańskie Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Piekut-Brodzka D. (2006), *Bezdomność*, Chrześcijańska Akademia Teologiczna, Warszawa.
- Poland B.D. (2002), *Transcription quality* [w:] *Handbook of Interview Research, Context and Method*, J. Gubrium, J. Holstein (red.) Sage, Thousand Oakes.
- Rapley T. (2010), *Analiza konwersacji, dyskursu i dokumentów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Stankiewicz L. (2002), *Zrozumieć bezdomność*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn.
- Sulima R. (2000), *Antropologia codzienności*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

- Wachowicz M. (2007), *Liczba bezdomnych polskich oraz zakres działań pomocowych wobec nich w 2005 roku. Raport z badań* [w:] *Bezrobocie jako problem bezdomnych polskich*, A. Duracz-Walczak (red.), Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa.
- Winiarska A. (2008), *Mężczyzna. Znaczy: Kto?* [w:] *Męskość w kulturze współczesnej*, A. Radomski, B. Truchlińska (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Wybacz B. (2008), *Czy męska dominacja opada?* [w:] *Męskość w kulturze współczesnej*, A. Radomski, B. Truchlińska (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Yin R.K. (2015), *Studium przypadku w badaniach naukowych. Projektowanie i metody*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.